

USE OF LOCATIVE CASE SUFFIXES /+DA/ AND /+Ø/ IN NOUN CLAUSES IN TURKISH LANGUAGE

**TÜRKÇEDE ZAMAN İSİMLERİNDE /+DA/ VE /+Ø/ BULUNMA HÂLİ
EKLERİNİN KULLANIMI**

**Yusuf TEPELİ¹
Ümit YILDIZ²**

Abstract

The noun case, which is a linguistic category that links nouns to words –verbs, nouns and prepositions– that follow, besides being categorized in various ways in current Turkish of Turkey, generally it has been dealt under 9 sub-categories, as nominative, genitive, accusative, dative, ablative, locative, instrumental, equality and showing direction, and these noun cases have been supplied by one or more affixes. Locative case, which links nouns to words –verbs, nouns– that follow in Turkish, has been supplied by two different affixes: +DA and +Ø. +DA locative case links nouns to verbs and nouns with functions like being in a place, at a time, in a case. However, +Ø locative case can be said to be used rather with the function of being at a time in Turkish.+DA and +Ø locative case affixes', which link time nouns to verbs that follow basically with the function of being at a time, situations of being used in time nouns that are in the structure of a word or word group might change. While, in some, both of the affixes may be used, in others, only one of the +DA or +Ø affixes can be used. In this research, in which types of time nouns +DA or +Ø locative case affixes can be used is tried to be presented. Related usage will be determined by scanning written texts which have colloquial language features in the internet environment, and it will be presented to readers' attention by tabulating the data under which situations and circumstances these determined structures are used with which locative case. Thus, the contexts that contain structures in which locative case affixes take place will shed a light for better teaching of the topic to researchers and teachers of teaching these structures. Therefore, it is expected this research to contribute to the teaching of Turkish both as a mother tongue and as a foreign language.

Keywords: Noun cases in Turkish language, nouns referring time, locative case.

Özet

İsimleri kendinden sonraki kelimelere, yani fiillere, isimlere ve edatlara bağlayan dil bilgisi kategorisi olan hâl, günümüz Türkiye Türkçesinde değişik şekillerde sınıflandırılmakla birlikte genellikle yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik ve yön gösterme olmak üzere 9 alt kategoride ele alınmakta ve bu hâller de bir veya birden fazla ekle karşılanmaktadır. Türkçede isimleri kendinden sonraki kelimelere, yani fiillere, isimlere bağlayan bulunma hâli de +DA ve +Ø olmak üzere iki farklı ekle karşılanmaktadır. +DA bulunma hâli eki isimleri yerde, zamanda, durumda bulunma vb. işlevleriyle fiillere ve isimlere bağlamaktadır. +Ø bulunma hâli ekinin ise Türkçede daha ziyade zamanda bulunma işleviyle kullanıldığı söylenebilir. Zaman isimlerini temelde, zamanda bulunma işleviyle kendinden sonraki fiile/yükleme bağlayan +DA ve +Ø zamanda bulunma hâli eklerinin bazı kelime veya kelime grubu biçimindeki zaman isimlerinde kullanılma durumları değişebilmektedir. Bazılarında her iki ek de kullanılabilirken bazılarında ise sadece +DA veya +Ø eklerinden biri kullanılabilir. Bu çalışmada hangi yapıdaki zaman isimlerinde +DA veya +Ø zamanda bulunma hâli eklerinin kullanılabilirdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. İnternet ortamındaki günlük konuşma özelliği taşıyan yazılı metinler taranarak ilgili kullanımlar tespit edilecek, tespit edilen bu yapıların hangi durum ve şartta hangi bulunma hâli ekiyle kullanıldığı tablolaştırılarak okuyucunun dikkatine sunulacaktır. Böylece bulunma hâli eklerinin yer aldığı yapıların geçtiği ortamlar bu yapıların öğretilmesinde araştırmacılara ve öğretmenlere konunun daha iyi öğretilmesi için ışık tutacaktır. Bu nedenle bu çalışmanın hem ana dili hem de yabancı dil olarak Türkçenin öğretimine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesinde hâl ekleri, zaman isimleri, bulunma hâli.

¹ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, e-posta: ytepel@akdeniz.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, e-posta: umit@tut.by

Giriş

İnsanlar arası iletişimi sağlayan dil, göstergeler ve göstergeler arası ilişkiler üzerine kuruludur. Kavram ve kavram ilişkileri göstergelerle sağlanır. Böylelikle sınırlı sayıdaki göstergeyle sınırsız anlatım olanakları doğar. Bu göstergelerden bir kısmıyla kavram işaretlenirken bir kısmıyla da kavram ilişkileri kurulur. Türkçede kavram işaretleyen kök, gövde ve kelime grubu şeklindeki göstergeler anlam, kavram ilişkiler kuran çekim ekleri ve kelime şeklindeki göstergeler ise görev elemanıdır.

Kök şeklindeki göstergelere bağımsız biçim birimi, ek şeklindeki göstergelere de bağımlı biçim birimi denilmektedir. Yapısı bakımından sondan eklemeli bir dil olan Türkçede kök şeklindeki bağımsız biçim birimleri fiil ve isim; bağımlı biçim birimleri yani ekler de yapım ve çekim ekleri olmak ikiye ayrılmaktadır. Bu bağımsız biçim birimleri, yani kökler veya gövdeler genelde kavram işaretlemeye yararken kavram ilişkisi de kurabilmektedir.

Her kelime anlam birimi/biçim birimi olabilir, her anlam birimi/biçim birimi ise kelime olmayabilir. Bağımlı veya bağımsız anlam birimleri/biçim birimleri sözlüksel veya dil bilgisel (görevsel) olabilir. Sözlüksel anlam birimleri/biçim birimleri hem metin hem de sözlük düzleminde kullanılırken görevsel anlam birimleri/biçim birimleri ise sadece metin düzleminde kullanılırlar (Boz, 2007: 42).

Bağımsız sözlüksel biçim birimlerinin kendisinden önceki veya sonraki bağımsız sözlüksel biçim birimleriyle ilişkileri genelde görevsel biçim birimiyle sağlanır. Türkçede sıfatlar isimleri; zarflar fiilleri, sıfatları ve zarfları etkilerken herhangi bir görevsel biçim birimi olan çekim eki almazlar. İsimler ve onları temsil eden bazı zamirler ise kendini etkileyen sıfatlara, seslenme ünlemlerine bağlanırken herhangi bir çekim eki almazlar, ancak kendilerini etkileyen isimlere ve bazı zamirlere bağlanırken çekim eki olan iyelik eklerini alabilirler. İsimlerin/zamirlerin kendini etkileyen sıfat, seslenme ünlemi ve yine isimlere/zamirlere bağlanması bir zorunluluk değildir, isimler/zamirler sıfat, seslenme ünlemi olmadan ve iyelik eki almadan da metin düzleminde kullanılabilirler.

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede isimler/zamirlerin kendinden sonraki bağımsız sözlüksel veya görevsel biçim birimlerine bağlanırken bir çekim eki alması zorunludur. İşte isimlerin/zamirlerin kendinden sonraki sözlüksel veya görevsel biçim birimlerine bağlayan çekim ulamı *hâl ulamı*dır. Metinlerde geçen isimler/zamirler söz konusu olduğunda bir *hâl ulamı* içinde olması, dolayısıyla da bir *hâl eki* alması genel geçer bir zorunluluktur. Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede hâl ulamının +Ø biçim birimiyle karşılandığı da görülmektedir. Dolayısıyla isimlere sınırlı sayıdaki hâl ekleriyle pek çok sayıdaki dil bilgisel işlev (görev ve iş) ve anlam yüklenebilmektedir (Boz, 2007: 38-39).

Türkçede hâl ulamının sınıflandırmasında genelde yapı, yani biçim birimlerine bağlı kalınmış olmakla birlikte son yıllarda işlev de dikkate alınmaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesinde hâl ulamının sınıflandırılmasında işaretli veya işaretsiz biçim birimlerine bağlı kalınarak genelde Ergin'in (1990) sınıflandırmasından hareketle 9 hâl ulamı çeşidi genel kabul görmüştür: yalın (+Ø), ilgi (+In/+im/+Ø), yükleme (+(y)I, +Ø), yönelme (+(y)A), bulunma (+DA), çıkma (+DAn), vasıta (+IA), eşitlik (+CA), yön gösterme (+ArI, +rA). İlk ve ortaöğretim müfredatında ise bunlardan sadece yalın, yükleme, yönelme, bulunma ve ayrılma hâllerine yer verilir.

Yalın hâl ise genelde ek, yani herhangi bir hâl eki almamış isimler için kullanılır. Ergin (1990) ise ilgi ve yükleme hâlinin hem ekli hem de eksiz karşılandığını söyleyerek "ilgi" ve "yükleme" işlevli isimleri yalın hâl dışında değerlendirmiştir. Tepeli ise yalın hâlin, isimleri olan veya yapan ilgisiyle yükleme ve/veya fiile ve/veya isme bağlayarak özne görevine getirdiğini, ayrıca yalın (isnat) grubu, edat grubu ve birleşik fiiller de yaptığını vurguladıktan sonra yükleme (belirsiz nesne), ilgi (tamlayan), seslenme (ünlem),

(zamanda) bulunma (zarf tümleci), (zamandan) çıkma (edat grubu), vasıta (zarf tümleci) hâllerini de karşıladığını belirtmiştir (Tepeli, 2007: 1757-1768).

Sıfır biçim biriminin (+Ø) hâl ulamı bağlamında sadece bugünkü Türkçemizde değil Eski Türkçe döneminde de kullanıldığı bilinmektedir. Orhun Yazıtlarında isim çekimi ve hâl ulamı bağlamında sıfır biçim birimi; isim çekimi olarak *belirten/tamlayan* ve *belirtilen/tamlanan* eklerinin yanı sıra, *özne hâli*, *nesne hâli*, *zamanda ve yerde bulunma hâli*, *sebeplik hâli*, *nicelik/miktar hâli* ve *seslenme hâli*ni de karşıladığını tespit edilmiştir (Mert, 2008: 9-15).

Hâl ulamı işlevsel açıdan sınıflandırılırken sadece ek veya eksiz yapılar değil, bütün işaretli (ek, ek+ek, edat, ek-edat) ve işaretli görev öğeleri dikkate alınır. Hâl ulamının işlevsel sınıflandırılması daha ziyade Gemalmaz öncülüğünde Atatürk Üniversitesinde yapılan lisansüstü tezlerle akademik bir kimliğe bürünmüştür. Alyılmaz, Gemalmaz öncülüğünde öğrencileri Alyılmaz (1994), Börekçi (1995), Alyılmaz (1998), Daşdemir (2000), Kara (2001), Mert (2002) tarafından işlevsel ölçüt dikkate alınarak yapılan hâl ulamı sınıflandırmalarını 22 başlıkta özetlemiştir:

1. Yalın hâl; 2. Seslenme hâli; 3. Özne hâli; 4. Nesne hâli: 4.1. Belirtisiz nesne hâli, 4.2. Belirtilen nesne hâli; 5. Belirten hâli; 6. Belirtilen hâli, 7. Bulunma hâli: 7.1. Zamanda bulunma hâli, 7.2. Yerde (mekânda) bulunma hâli; 8. Ayrılma hâli; 9. Çıkışlık/kaynak hâli; 10. Yönelme hâli; 11. Yaklaşma hâli; 12. Birliktelik-beraberlik hâli; 13. Karşıtlık hâli; 14. Hedef hâli; 15. Sebep hâli; 16. Vasıta hâli; 17. Görelilik hâli; 18. Nasıllık hâli; 19. Nicelik hâli: 19.1. Kesin değer hâli, 19.2. Yaklaşık değer hâli; 20. Karşılaştırma hâli; 21. Sınırlandırma hâli: 21.1. Yerde sınırlandırma hâli, 21.2. Zamanda sınırlandırma hâli; 22. Benzetme hâli (Alyılmaz, 2010: 110-111).

Yukarıdaki sınıflandırmada da “belirtilen hâli” hariç isimlerin ileriye dönük ilişkileri dikkate alınmış, ayrıca edatların isimlere bağlandığı yapılar da hâl ulamı içinde değerlendirilmiştir.

Hâl ulamı ve hâl biçim birimlerinin -ilgi hâli eki hariç- asıl işlevi isimleri, kendisinden sonra bağlandıkları fiile ve/veya yükleme bağlı olarak “Eyleyen (özne, nesne), tümleyen (dolaylı tümleç ve zarf tümleci)” görevlerine getirmek olmakla birlikte bazen üzerine geldikleri isme bağlı olarak da işlev çeşitliliği kazanabilmektedirler. Dolayısıyla hâl eklerinin işlevlerini belirlerken sadece bağlandıkları fiile ve/veya yükleme değil, aynı zamanda üzerlerine geldikleri isimlere de dikkat edilmesi gerekmektedir.

Meselâ “*Arkadaşıma üç liraya elma aldım*” cümlesinde +A yönelme hâl ekinin “arkadaşıma” kullanımında “hedef”, “üç liraya” kullanımında da “bedel” işlevinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilgili isimler ilkinde “hedef tümleci”, ikincisinde de “bedel tümleci” görevine gelmişlerdir. Yönelme hâli eki her iki ismi de aynı fiile bağlamakla birlikte üzerine geldikleri isme bağlı olarak farklı işlev kazanmışlardır. Bu durum özellikle hâl eklerinin zorunlu tümleç yapmadıkları yapılarda daha belirgindir.

Hâl ulamlarından ve hâl biçim birimlerinden biri olan bulunma hâli ve bulunma hâli biçim birimlerinin temel işlevi üzerine geldikleri isimleri ileriye dönük olarak “yerde bulunma”, “zamanda bulunma” ve “durumda bulunma” işleviyle fiile/yükleme bağlayarak yer, zaman ve durum tümleçleri görevlerine getirmektir. Bu hâl ve ilgili eki geleneksel dil bilgisi kitaplarında hâl ulamı içerisinde genelde “bulunma hâli” ve “+DA” bulunma hâli eki sınırları içinde ele alınmıştır. “+DA” bulunma hâli ekinin de isimleri fiile/yükleme “yerde bulunma” işleviyle bağlıyorsa “dolaylı tümleç” (yer tamlayıcısı), “zamanda veya durumda bulunma” işleviyle bağlıyorsa “zarf tümleci” yaptığı konusunda bir ortaklık oluşsa da hâl ulamını “işlevsel” bir yaklaşımla sınıflandıranlara göre “bulunma hâli” sadece +DA ekiyle değil diğer biçim birimleriyle de yapılabilmektedir. Aynı zamanda “+DA” bulunma hâli eki almış isimler de sadece “bulunma hâli” ulamı içerisinde değil diğer hâl ulamları içerisinde de yer

alabilmektedir. “İşlevler yalnızca ait oldukları yapı ile sınırlı kalmazlar, aynı işlevi bir başka yapı ile gerçekleştirme olasılığı vardır. Bunu tersinden de söyleyebiliriz; bir yapı yalnızca bir işlev değil değişik birkaç işlev gösterebilir.” (Boz, 2007: 38-39).

Alyılmaz, çalışmasında Türkiye Türkçesinde bulunma hâli ulamını “yerde bulunma” ve “zamanda bulunma” olmak üzere iki alt ulamda ele almıştır. “Yerde (mekânda) bulunma” hâli ulamının +DA ve +Ø biçim birimleriyle yapıldığını ve bu ulamdaki isimlerin “yer tümleci” (dolaylı tümleç) görevinde olduğunu belirtmiş ve şu örneği vermiştir:

“Doğu Karadeniz’de meydana gelen sel Trabzon+Ø, Rize+Ø ve Artvin’de birçok evin yıkılmasına neden oldu.” (Alyılmaz, 2010: 112-213)

Türkiye Türkçesinde aslında “yerde bulunma” hâli ulamı sadece “+DA” biçim birimiyle yapılabilmektedir. Yukarıdaki cümlede +DA biçim birimini çıkarınca bu durum daha iyi anlaşılacaktır:

“Doğu Karadeniz+Ø meydana gelen sel Trabzon+Ø, Rize+Ø ve Artvin+Ø birçok evin yıkılmasına neden oldu.”

Görüldüğü gibi “+DA” bulunma hâli ekini kaldırıncı bağlantı kopukluğu ortaya çıkmaktadır. Eğer +Ø biçim birimi tek başına kullanılabilseydi “yerde bulunma” işlevini yapabildiği söylenebilirdi. Ama bu +Ø biçim birimi sadece “+DA” biçim birimi olduğunda kullanılabilir. Burada “sadece +DA” bulunma hâli ekinin varlığına bağlı bir eksiltim söz konusu olabilmektedir, bu ek olmadığında işaretli yapı kullanılamamaktadır.

Alyılmaz “zamanda bulunma” hâli ulamının +Ø, +DA, +A, +In, +lAyIn, +A kala, +Ø kala, +I geçe, +Ø, +DAn, +DAn sonra, +DAn önce, +lA, +Ø gibi, +Ø suları(nda), +Ø civarı(nda), +Ø üzeri biçim birimleriyle yapıldığını ve bu ulamdaki isimlerin “zaman tümleci” (zaman bildiren zarf tümleci) görevinde olduğunu belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir:

***Bu akşam** gün batarken gel*

***Saat beşte** geldim eve.*

*Veli **bu kış** da gelmedi; annesi **bahara** geleceğini söyledi*

*Ayşeler **yazın** düğün yapacaklarmış.*

***Sabahleyin** fark ettim cüzdanımı çaldırıldığımı.*

*Aseña, **saat beşe on kala** bana bir uğrayver.*

***On kala** çıktım.*

*Uçağımız **üçü beş geçe** kalkacak.*

***Erkenden** haber göndermiştik.*

***Beşten sonra** ayrıldım.*

***Kışla** her şey alt üst oluyor; her şey donuyor sanki içimde.*

***Üç gibi** orada oluruz.*

***Beş sularında** kaza meydana gelmiş.*

***Dört civarı** geldik.*

***Akşam üzeri** beni aradı.* (Alyılmaz, 2010: 117-118).

Yukarıda görüldüğü gibi zamanda bulunma hâli pek çok yapıyla karşımıza çıkabilmektedir. Bazı kaynaklarda yukarıdaki örneklerin yanı sıra diğer /+DA/ ve /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerini almış pek çok zaman ismi “zaman zarfı” olarak

değerlendirilmiştir: *akşamdan, akşam ezanı, akşamları, akşamleyin, akşamüstü, akşamüzeri, anında, bir an, bir anda, bir lahza, bir lahzada, bugün, bugünlerde, erken, erkence, erkenden, gündüz, gündüzleri, gündüzün, güzün, kışın, saatinde, sabah, sabaha, sabah, sabah akşam, sabahın köründe, sabahları, sabahleyin, sabahtan, sabah vakti, şimdi, şimdiciik, şimdiden, şimdilerde, şimdileyin, şimdi şimdi, yakında, yakınlarda, yarın, yatsı vakti, yazın, zamanında* (Özkan, 2011).

Görüldüğü gibi yukarıdaki zaman zarflarının hepsi de özünde zaman ismi+zamanda bulunma hâli eki yapıları zaman tümleçleridir. Zarflar dolayısıyla zaman zarfları herhangi bir çekim eki almadan fiile/yükleme bağlanırlarken isimler, dolayısıyla zaman isimleri ise bir hâl eki almadan fiile/yükleme bağlanamazlar. Genelde Türkçede /+ø/ sıfır biçim birimi olarak zaman tümleci olan zaman isimleri daha ziyade zaman zarfı olarak değerlendirilmiştir. Zarflarda, dolayısıyla da zaman zarflarında ilk hece, hâl eki almış zaman isimlerinde ise son hece vurguludur (Börekçi, 2000). Demek ki /+ø/ zamanda bulunma hâli ekini almış zaman isimleri ile zaman zarfları birbirlerinden vurguyla ayrılabilir: *yarın* (zaman zarfı) *gidiyorum*, *yarın* (zaman ismi+ /+ø/ zamanda bulunma hâli eki) *gidiyorum*.

Türkçedeki belli başlı zaman isimleri şunlardır:

An, tarih (1990, 2010 vs.); yaş; vakit, zaman, dönem, devir, çağ; saniye, salise, milisaniye, mikrosaniye vs.; dakika; saat: bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir, on iki, on üç, on dört, on beş, on altı, on yedi, on sekiz, on dokuz, yirmi, yirmi bir, yirmi iki, yirmi üç, yirmi dört, yarım; gün, tan, gurup, şafak, seher, gündüz, kuşluk, öğle, ikindi, akşamüzeri, akşam, gece, yatsı, gece yarısı; pazartesi, salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi, pazar; yarın, dün, ertesi gün, önceki gün; hafta; ay, ocak, şubat, mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim, kasım, aralık; ramazan, şaban, recep vs.; yıl/sene, bahar/ilkbahar, yaz, güz/sonbahar, kış; sömestre, yarıyıl, sezon, mevsim vs.; asır/yüzyıl, milenyum vs.

Yukarıdaki zaman isimlerinin yanı sıra pek çok isim de zamanda bulunma eklerini alarak zaman tümleci olmaya elverişlidir: *ara, eski, esna, mesai, sıra, suları, tatil, yakın vb.*

Sözcük öbeği şeklindeki zaman isimleri Türkçede daha yaygındır: *ekim ayı, ekimin ilk günü, okula geldiği(nde), okula geldiği zaman, saat üç(te), hafta sonu, ay başı, yıl dönümü, doğum günü, her ay, her gün vs.*

Zaman ismi eksiltiyle sadece belirtenleri kullanılır. Bu durumda /+DA/ eki, görünüşte zaman ismine gelmemesine rağmen bulunulan zamanı ifade eder: *sıcak(ta), soğuk(ta), ayaz(da), yağmur(da) vs.*

Soğuk+ta beraber titrerdik. / Beraber terlerdik sıcaklar+da. (Aş. 223) (soğukta = [Havanın] soğuk [olduğu zamanlar]da; sıcakta=[Havanın] sıcak [olduğu zamanlar]da) (Börekçi, 2000)

Kahraman günümüz Türkiye Türkçesinde fiilleri, hangi durumlu ekli tamlayıcıyı aldığına ve bu tamlayıcılarla ilişki derecelerine göre sınıflandırırken “Alma ihtiyacı duyduğu tamlayıcı”, “İkinci derecede çok istediği tamlayıcı”, “Kabul edebildiği tamlayıcı” ve “Kullanım örneği bulunamayan tamlayıcı” olmak üzere 4 alt başlıkta incelemiştir. Kahraman, Türkiye Türkçesindeki /+DA/ bulunma hâli ekini “alma ihtiyacı duyduğu tamlayıcı” gerektiren *ağırlaş-, akşamlı-, ihtiyarla-, kal-* vb. 123 geçişsiz fiil, yani “kalımlı fiil”; *açıkla-, aç-, ağırla-, ak-, aktar-, aldat-* vb. pek çok /+DA/ bulunma hâli ekini “ikinci derecede çok isteyen fiiller”i, yani zorunlu tümlece yakın kabul ettiği fiilleri tespit etmiştir (Kahraman, 1996: 312-359, 390-393).

Börekçi (2000) isimlerle fiiller/yüklem ilişkisi kuran hâlleri belirten/belirtilen (özne, ikincil eyleyen/tamlayan/nesne), tümleyen (zaman, yer, durum) hâlleri olmak üzere iki alt başlığa ayırır ve tümleyenlerin yani tümleçlerin seçicilik öğeler olduklarını,

fiilin/yüklemnin anlamını özelleştirdiğini, belirli kıldığını belirtir ve fiili/yüklemi *zaman*, *yer*, *durum* bakımından belirten seçimliک tümleçlerle zorunlu tümleç olan tamamlayıcı öğeler arasındaki en önemli farkın tümleyenlerin cümlede yapılacak dönüşümde özne olarak görevlendirilememesi olduğunu vurgular. Böylelikle Börekçi eyleylenleri (özne-nesne) zorunlu, tümleyenleri (zaman, yer ve durum tümleçleri) ise seçimliک tümleç olarak değerlendirmiştir. Oysa Kahraman (1996) ve Boz (2007) zorunlu ve seçimliک tümleç ayırımında böyle bir ölçüt getirmemektedirler. Kahraman'ın +DA/ bulunma hâli ekinin; tamlayıcı/zorunlu tümleç olarak alma ihtiyacı duyduğunu tespit ettiği kalımlı fiillerin tamlayıcılarında genelde “yerde bulunma”, bazen “durumda bulunma”, bazen de “zamanda bulunma” işlevinde kullanıldığı, dolayısıyla da ilgili isimleri de “yer tümleci/yer tamlayıcısı/dolaylı tümleç”, “durum tümleci/durum bildiren zarf tümleci”, “zaman tümleci/zaman bildiren zarf tümleci” görevine getirdiği söylenebilir. Meselâ Kahraman'ın verdiği örneklerde /+DA/ bulunma hâli ekinin “*beynimde kalmadı*”, “*hısum, akraba evlerinde kalmanın*”, “*bu köyde ihtiyarlamaya*” örneklerinde “yerde bulunma”; “*görevinde kaldı*”, “*şimşek altında kalmış*”, “*duman içinde kalmış*” örneklerinde “durumda bulunma”; “son senelerde ihtiyarladı” örneğinde ise “zamanda bulunma” işlevinde kullanıldığı görülür (Kahraman, 1996: 187).

Kahraman, *aban-*, *abideleş-*, *acayıpleş-*, *afacanlaş-*, *ağrı-*, *aksa-*, *akset-*, *aldat-*, *alevlen-*, *algıla-*, *alkışla-* vb. pek çok fiili de “kabul edebildiği tamlayıcı” /+DA/ bulunma hâli eki isteyen fiiller olarak değerlendirmiştir (Kahraman, 1996: 312-359). İsimlerin seçimliک tümleç olarak bu türden fiillerle kurduğu ilişkilerde de /+DA/ bulunma hâli eki genelde yerde, bazen durumda, bazen de zamanda bulunma bildirirler.

Yukarıda birkaçından bahsedilen sınırlı çalışmaların dışında zaman isimlerinin /+DA/, özellikle de /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerini alarak zaman tümleci olarak fiile/yükleme bağlandığı ve ilgili zamanda bulunma hâli eklerinin birbirlerine göre kullanım durumlarıyla ilgili çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Türkçeyi daha iyi anlama ve dolayısıyla öğretmede araştırmacıların önemli bir ihtiyacına hizmet edebilecek zamanda bulunma hâlini karşılayan /+DA/ ve /+Ø/ biçim birimlerini ve bu biçim birimlerinin birbirlerine göre kullanım durumlarını inceleyen çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Amaç

İsimleri/zamirleri kendisinden sonraki kelimelere, yani fiillere/yüklemlere, edatlara ve isimlere bağlayan dil bilgisi ulamı olan *hâl* Türkçenin gerek ana dili, gerekse yabancı dil olarak öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Çünkü hâl ulamıyla isimler bir yandan cümlelerin yüklem dışındaki özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci, cümle dışı öge gibi öğeleri olabilirken, diğer yandan da öbeklerin unsuru hâline gelebilmektedirler. Dolayısıyla cümlelerin ve metnin anlamına nüfuz etmede hâl ulamının ve eklerinin iyi kavranması gerekmektedir. Özellikle zaman isimlerinin kendinden sonraki kelimelere “zamanda bulunma” işleviyle hem +DA biçim birimiyle ve hem de +Ø sıfır biçim birimiyle bağlanabilmektedir. Bunlardan +DA biçim birimiyle kullanılan zaman isimleri zarf tümleci olarak kolaylıkla fark edilebilirken zaman isimlerinin +Ø sıfır biçim birimiyle bağlandığı yapılar genellikle zarf tümleci yerine zaman zarfı olarak görülebilmektedir. Öğrenciler sıfır biçim birimiyle kurulmuş bu türden zaman isimlerine doğrudan zaman zarfı da diyebilmektedir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler de genelde “zamanda bulunma” işlevli bu tür kullanımlarda ne zaman ve hangi durumda +DA biçim birimine ve/veya +Ø sıfır biçim birimine başvuracakları konusunda hata yapabilmektedirler. Bu türden yanlış anlamaları ve kullanımları en aza indirebilmek için de zaman isimlerinin kendinden sonraki kelimelere “zamanda bulunma” işleviyle bağlanırken ne zaman ve hangi durumda +DA ve/veya +Ø biçim birimlerinin kullanılacağı konusunun açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmayla, internet ortamındaki metinlerde geçen bu

türden kullanımlar tespit edilip incelenerek alandaki boşluğa katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Yöntem

Türkiye Türkçesinde +DA, +ø bulunma hâli eklerini alarak zaman bildiren zarf tümleci göreviyle fiile/yükleme bağlanan isimlerde bu iki hâl ekinin kullanım durumunu incelemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle nitel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi kapsamında Google arama motoru vasıtasıyla ilgili yapılar tarandı ve elde edilen veriler amaçlı örneklem grubu oluşturacak şekilde derlendi. Verilerin toplanma aşamasında “bugün, dün, şimdi, yarın” gibi zaman bildiren isimler anahtar kelime olarak kullanılarak bu isimlerin geçtiği ve ulaşılabilen örnek metinler derlendi. İkinci aşamada ise bu örnek metinlerde basit, türemiş ve kelime grubu yapısında olan zaman isimleri arasından “+DA” ve “+ø” bulunma hâli eklerini içerenler dizin hâline getirildi. Son aşama olarak amaçlı derlenen veriler bir veri toplama tablosu üzerinde araştırmanın amacı doğrultusunda zaman isimleri yapılarına ve +DA, +ø zamanda bulunma hâli eklerini alma durumlarına göre sınıflandırıldı. Yapılan analizler sonucunda elde edilen nitel bulgular, aşağıdaki bulgular ve tartışma bölümünde ayrıntılı bir şekilde dinleyicinin/okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde bu çalışmanın bulguları temelde zaman isimlerinin yapıları dikkate alınarak sınıflandırıldı ve bu sınıflandırma içinde de +DA ve +ø zamanda bulunma hâli eklerini alma durumları verilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda örneklendirilerek tartışıldı. Yapısı bakımından zaman isimleri basit/türemiş ve kelime öbeği yapılı olmak üzere iki ana başlık altında ele alındı. Kelime öbeği yapılı zaman isimleri sıfat tamlaması, belirtisiz isim tamlaması, belirtili isim tamlaması ve diğer olmak üzere dört alt başlıkta incelendi. Basit/türemiş ve kelime öbeği yapılı zaman isimleri temelde fiilin/yüklem gerçeleştirildiği/yapıldığı anı/zamanı bildiren zaman tümleci görevine (Börekçi, 2000; Alyılmaz, 2010) getiren +DA ve +ø zamanda bulunma hâli eklerinin ilgili yapılardaki zaman isimlerinde kullanılma durumları irdelendi.

Basit ve Türemiş Yapılı Zaman İsimleri

Türkçede basit ve türemiş yapılı zaman isimleri oldukça sınırlıdır. Bunlardan birkaçı dinleyicinin/okuyucunun dikkatlerine sunulmuştur³:

An, tarih; yaş; vakit, zaman, dönem, devir, çağ; saniye, salise, dakika; saat; yarım; gün, tan, gurup, şafak, seher, gündüz, kuşluk, öğle, ikindi, akşam, gece, yatsı; salı, çarşamba, perşembe, cuma, pazar; yarın, dün; hafta; ay, ocak, şubat, mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim, kasım, aralık; ramazan, şaban, recep vs.; yıl/sene, bahar, yaz, güz, kış; sömestre, sezon, mevsim vs.; asır, milenyum; yakın, gelecek, geçmiş vs

Genelde/Her Zaman /+DA/ Zamanda Bulunma Hâli Eki Alabilenler

/+DA/ zamanda bulunma hâli eki basit/türemiş yapılı zaman isimlerini fiilin/yüklem gerçeleştirildiği/yapıldığı anı/zamanı bildiren zaman tümleci görevine getirir. Bu başlık altında basit/türemiş yapılı zaman isimlerinin /+ø/ zamanda bulunma hâli ekinden ziyade ağırlıklı olarak, bazen de her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekiyle kullanıldığı örneklere yer verilmiştir.

1. Ocak, şubat, mart gibi ay adları her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olurlar⁴:

³ “Zamanı(nda), vakti(nde)” iyelik eki almış zaman isimleriyle sıfat-fiil eki+iyelik eki almış fiilleri kelime öbeği yapılı zaman isimlerinin içerisinde ele alınmıştır.

Ocakta öğretmenlerin maaşı ne kadar olacak.

Subatta 30 bin atama istiyoruz.

Yani planım şu. Ağustosta askere gidip, ocakta gelip, bahar döneminde yüksek lisansa kaydımı yaptırmak.

2. Bahar, güz, kış, sezon, seher, şafak, tan, tatil, yatsı gibi zaman isimleri de genelde /+DA/ zamanda bulunma ekini alırlar:

Osmanlı döneminde mesai sabah namazından sonra başlar, ikindide biterdi.

Kış vakti gelip kışta vefat etti.

“Seherde bir bağa girdim/Ne bağ duydu ne bağbanctı”.

Çok sıkıyorsan lcu’de de 15 tl’ye sezonda alırsın.

Tatilde buluşalım.

Çocuk ve Gençlik Merkezi yakında faaliyete geçiyor.

Bunların mumu yatsıda değil ikindide sönecektir.

3. Genelde +ø zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olan gece, şimdi, yarın gibi zaman isimleri +lAr çokluk eki aldıklarında her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâliyle kullanılmaktadır:

Seslendiğinde sesini duyan olmadı, ve duyan olmadı yağmurun sesini gecelerde.

Her neyse, o sorunlar da çözüldü şimdilerde.

Herpimiz yarınlarda birer özürlü adayız.

Ancak, akşam, gece, gündüz, ikindi, öğle, sabah gibi zaman isimleri +lAr çokluk eki+iyelik ekinin kalıplaştığı ve “her” anlamına gelen +lArI biçim birimini ve +ø zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olabilmektedir:

Dede hâlen torunuyla birlikte yaşadığı evde gündüzleri evi temizliyor.

4. Saat üç gibi kelime öbeği yapılı zaman isimlerinde saat eksiltilerek basit yapılı hâle gelen sayılar da her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olabilirler:

Üçte buluşalım mı dediniz, üç buçuktur aslında o.

İyi, altıda gel.

5. Zaman ismi eksiltilerek sadece belirteni kullanılan ayaz, cuma (namaz), ezan, namaz, sıcak, soğuk, yağmur, yemek gibi basit/türemiş yapılı zaman isimleri de her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olabilirler:

Ezanda açan çiçek... (/Ezan okunduğu sırada/esnada/Ezan vakti)

Genelde/Her Zaman /+ø/ Zamanda Bulunma Hâli Eki Alabilenler

/+DA/ zamanda bulunma hâli eki gibi /+ø/ zamanda bulunma hâli eki de basit/türemiş yapılı zaman isimlerini filin/yüklemin gerçekleştirildiği/yapıldığı

⁴ Ay isimleri sıfat veya isim tamlamalarının tamlananı durumunda olduklarında da her zaman /+DA/ bulunma hâli ekini alırlar:

O salâhiyet üç şubatta bitiyor.

2013 şubatında öğretmen ataması şart oldu.

Yiyecekler soğukta nasıl korunur? (/Havanın soğuk olduğu zaman/esnada/Hava soğuk olduğunda/Soğuk havada)

anı/zamanı bildiren zaman tümleci görevine getirir. Bu başlık altında basit/türemiş yapılı zaman isimlerinin /+DA/ zamanda bulunma hâli ekinden ziyade genelde/her zaman /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekiyle kullanıldığı örneklerle yer verilmiştir.

1. *Akşam, dün, gece, öğle, sabah, şimdi, yarın* gibi zaman isimleri genelde +Ø sıfır biçim birimiyle zaman bildiren zarf tümleci olabilmektedirler:

Akbaş ailesi, akşam+Ø yatmadan önce sobayı söndürmek için soba kovasını mutfak balkonuna koydu.

Sabah+Ø ders çalışıyorum.

Dizi yerine tartışma programları izliyorum şimdi+Ø.

2. Genelde “gün” (*Salı günü, Çarşamba günü*) ismiyle kullanılan *salı, çarşamba, perşembe, cuma, pazar* gibi basit/türemiş yapılı gün adları da /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olabilir:

Salı+Ø geliyorum.

Şaka maka Giray Çarşamba+Ø gidiyor, 1 sene boyunca bizimle olmayacak ve biz onu çok özleyeceğiz.

Hem /+DA/ hem de /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

Hem /+DA/ hem de /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekiyle zaman tümleci olabilen basit/türemiş yapılı zaman isimleri tespit edilememiştir.

Bu türden zaman isimleri /+DA/ bulunma hâli ekini alabildikleri nadir olarak görülse de hem zaman isminde anlam, hem de ilgili ekte işlev farklılaşması olmuştur:

Yaşamak şimdide gerçekleşir. (yaşanılan zamanda)

Şimdi+Ø sessiz duruyoruz kıyısında düşünceğin.

Tek Başlarına /+DA/ ve /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Eklerini Alamayanlar

An, ay, çağ, dakika, devir, dönem, esna, gün, hafta, saat, sene, sıra, vakit, yıl, zaman, gibi pek çok basit/türemiş yapılı zaman ismi tek başlarına /+DA/ hem de /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerini alarak zaman tümleci olamazlar, ama kelime öbeklerinin parçası olduklarında, yani sıfat ve isim tamlamasının tamlananı olduklarında /+DA/ ve/veya /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerini alarak zaman tümleci olabilirler:

Üç saat+Ø oturdu.

Mobilya fabrikasındaki yangın üç saatte söndürüldü.

Maç saatinde bu yapılmaz.

Kelime Öbeği Yapılı Zaman İsimleri

Sıfat Tamlaması Yapılı Zaman İsimleri

Genelde/Her Zaman /+DA/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

Niteleme sıfatı+zaman ismi yapıllar

Sıfat-fiil yapısı dışındaki niteleme sıfatları + zaman ismi yapılı sıfat tamlamalarında genelde/her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli eki kullanılır:

Kötü günde bu kulüpte A'dan Z'ye herkesin desteğini gördüm.

Öylesine güzel bir havada, böylesine önemli bir günde Orta Doğu'nun geleceğini tartışan bir oturumu yönettim ve Türkiye'yi anlattım.

Belirtme sıfatı+zaman ismi yapıları

1. İşaret sıfatıyla kullanılan *ocak*, *şubat*, *mart* gibi ay isimleri genelde/her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alırlar:

Bu ocakta tekrar gideceğim.

2. Asıl sayı sıfatı veya kaç? soru sıfatı veya birkaç belgisiz sıfatı+ zaman ismi yapılı zaman tümleçleri “zarfında, içerisinde” işlevindeyse genelde/her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alırlar:

Ali okula bir saatte yürüdü.

Yüksek lisansını 33 yılda tamamladı.

İngilizce kaç senede öğrenilir?

İşte ne olduysa birkaç senede oldu.

3. “Aynı” belgisiz sıfatıyla kullanılan zaman isimleri genelde her iki zamanda bulunma hâli ekini alabilirken “an” ve “zaman” isimleri ise sadece +DA ekini alabilmektedir:

Cihazın birden fazla uygulamayı aynı anda kullanma imkânı tanınması, iş dünyasındaki tüketiciler için çok önemli.

Çünkü milyonlarca insan Mekke ve Medine’de aynı zamanda ve aynı anda ibadetini idrak edecek.

4. *Esna*, *sıra* gibi zaman isimlerinin sıfat tamlamalarında tamlanan durumunda olduğunda her zaman /+DA/’yı alır:

O esnada Selanik’te sürgünde olan Sultan II. Abdülhamid de Halley’le yakından ilgilenmektedir.

Armin Augstein isimli bir kişi, köpeğini yürüyüşe çıkardığı esnada bir parkta bulmuş bu aletleri.

Bu sırada yolun karşısına geçmeye çalışan kişiyi ezdi.

46 KY 976 plakalı otomobil park halinde bulunduğu sırada bilinmeyen bir nedenle alev aldı.

Bugün Putin’in İstanbul’a geldiği sıralarda da bir başka protesto gerçekleştirildi.

Genelde/Her Zaman /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

Niteleme sıfatı+zaman ismi yapıları

Sıfat-fiil eki almış fiil veya sıfat-fiil eki+iyelik eki almış fiil + zaman ismi yapılı sıfat tamlamaları da her zaman +Ø biçim birimiyle zaman tümleci olmaktadır:

Cocuğa şiddeti önleyici sistem gelecek yıl+Ø devrede.

Türkiye’de üretilen otomobilleri gördüğümüz zaman+Ø bizler büyük bir gurur duyuyoruz.

Belirtme sıfatı+zaman ismi yapıları⁵

⁵ Asıl sayı sıfatı veya kaç? soru sıfatı veya birkaç belgisiz sıfatı+ zaman ismi yapılı (zamanda) miktar tümleçleri de “boyunca/süresince” işlevindeyse /+Ø/ ekiyle kurulur:

1. İşaret sıfatıyla kullanılan *akşam, ay, cuma, cumartesi, çarşamba, hafta, öğle, pazar, pazartesi, perşembe, sabah, salı, sene, yıl* gibi bazı zaman isimlerinde genelde +Ø zamanda bulunma hâli eki kullanılmaktadır:

Bu yıl+Ø diploma verilecek mi?

2. *bir, bütün, her*, belgisiz sıfatı+zaman ismi yapıları genelde +Ø zamanda bulunma hâli ekiyle zaman tümleci olur:

Her şey bir gün+Ø el değiştirebilir.

Bunu her daim+Ø çalışmalarımızda bulacaksınız

Tabii kaptan burada her zaman+Ø personelden daha farklı düşünür.

Hem /+DA/ hem de /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

Niteleme sıfatı + zaman ismi yapıları

1. Sıfat-fiil eki almış fiil veya sıfat-fiil eki+iyelik eki almış fiil + zaman ismi+çokluk eki yapıları sıfat tamlamaları hem /+DA/, hem de +Ø biçim birimiyle zaman tümleci olmaktadır:

Özellikle de moralim bozuk olduğu zamanlarda beni mutlu ediyor.

Cocuğunuz hasta olduğu zamanlar+Ø sıraladığımız önerilerimizi bir geriden takip edebilir ya da askıya alabilirsiniz.

Belirtme sıfatı + zaman ismi yapıları

1. İşaret sıfatıyla kullanılan *akşam, ay, cuma, cumartesi, çarşamba, hafta, öğle, pazar, pazartesi, perşembe, sabah, salı, sene, yıl* gibi zaman isimleri genelde/her zaman +Ø zamanda bulunma hâli eki ile kullanılırken; *an, ara, ay, gün, saat* gibi pek çok zaman ismi de her iki zamanda bulunma hâli ekini alabilmektedirler:

Sakarya'da o saatte hayat durdu.

Ve o saat+Ø, bir milletin kaderini değiştirdi.

Şu günde kimse kimsenin suyunu kesmez.

Şu gün+Ø gelsin diyen var mı?

2. Sıra sayı sıfatı + zaman ismi yapıları sıfat tamlamaları hem +DA hem de +Ø bulunma hâli eklerini alarak zaman tümleci olabilirler:

Birinci gün+Ø gitti, ikinci gün+Ø gitti, üçüncü gün+Ø dedi ki: "Anne bir şey soracağım, bu okul ne zaman bitecek?"

İkinci yıl+Ø çalıştırmak için muhteşem bir konaklama vardı.

İkinci günde terk edildi.

Birinci yılda % 10, ikinci yılda % 15, üçüncü yılda % 20'ye kadar sapma olacaktır.

İlk yılda kaydımı dondurabilir miyim?

3. *bir, herhangi bir, hiçbir* gibi belgisiz sıfatlarıyla kurulan zaman isimleri genelde /+DA/, bazen de +Ø zamanda bulunma hâli eklerini alarak zaman tümleci olurlar:

Sağlık memuru ve çevre sağlık teknisyeni eksi 15 derece soğuk ve yer yer yarım metreyi bulan karda bir saat+Ø yürüdü.

Aç ve susuz tam üç gün+Ø yürüdü.

Üç yıl+Ø çalıştı.

Buradan kaç yıl kaç ay kaç gün kaç saat kaç dakika +Ø yaşadığınızı öğrenebilirsiniz.

Birkaç gün+Ø dolaştıktan sonra...

Çünkü her sabah evden çıktıklarında akşam veya herhangi bir zamanda geri dönememek gibi ve bu dünya hayatlarının son bulma olasılığı var.

Resulullah'ın, hiçbir ayda, Şaban ayından daha çok oruç tuttuğunu görmedim.

Allah, hiçbir günde, arife günündeki kadar kullarını ateşten azat etmez.

Herhangi bir zaman+Ø, herhangi birinin dönüp yeniden bakabilmesi, anımsanabilmesi.

TÜFE'de fiyatlar hiçbir ay+Ø geçen yılın haziranındaki kadar gerilememiştir.

Bugüne kadar yapılamayanları yapmak fikriyle çıktığımız yolda hedeflerimizden hiçbir gün+Ø taviz vermedik.

Belirtisiz İsim Tamlaması veya Belirtili İsim Tamlaması Yapılı Zaman İsimleri

Genelde/Her Zaman /+DA/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

1. *ay, baş, dönüm, esna, içeri, sene, sıra, tarih, yaş, yıl* gibi zaman isimleri tamlanan durumunda olduğunda genelde /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alır:

Cari işlemler açığı Ekim ayında 1.96 milyar dolara geriledi.

Uluslararası Para Fonu (IMF) heyetinin Ocak ayı başında Türkiye'ye geleceği bildirildi.

Ay 456 yıl sonra gün dönümünde tutuluyor.

Hac esnasında gözyaşlarına boğuldular.

Hafta içerisinde Türkiye Kupası'na veda eden iki ekibin mücadelesinde

Kurtlar Vadisi 2003 senesinde başladığında Nagehan Hanım 11 yaşındaymış.

Amasya'da 12.12.2012 tarihinde 11 bebek dünyaya geldi.

80 yaşında ehliyet almak için okuma- yazma kursuna başladı.

2012 yılında ekonomik büyüme oldukça yavaş gerçekleşti ve gerçekleşecek.

Genelde/Her Zaman /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

1. *Pazartesi, salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi, pazar* gibi gün adları tamlayan, *gün* isminin tamlanan olduğu belirtisiz isim tamlamaları genelde /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekleriyle zaman tümleci olabilmektedir:

Salı günü+Ø 11 gazete piyasaya çıkmayacak, çarşamba günü+Ø ise 3 televizyon kanalı yayını kesecek.

Eğer gerçekleşirse önümüzdeki pazartesi ya da salı günü+Ø böyle bir görüşme olabilir.

Hem /+DA/ hem de /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

1. *Ara, baş, dönem, gün, iç, önce, orta, son, sonra, üst, üzer(i), vakit, zaman* gibi isimlerin tamlanan durumunda olduğu belirtisiz isim tamlamaları her iki zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olabilirler:

Yaz gününde yolun biraz ıslandığı durumlarda yolu kapatan TIR'lar olabiliyor.

Hafta içinde Galatasaray'a yenilen Manchester United, QPR'ı 3-1 mağlup etti.

Bakanlık yılbaşı öncesinde sahte içki konusunda denetimlerin sıklaştırılmasını istedi.

Günümüzde düğün öncesinde seyrek de olsa nişanlılık geleneğine uyulur.
Hafta sonunda da hava koşullarında önemli bir değişim beklenmiyor.
Milli futbolcu sezon sonunda futbolu kesin olarak bırakacağını açıkladı.
Bu arada Cumartesi günü, on binlerce Gazzeli çocuk ateskes sonrasında yeniden ders başı yaptı.
Sabah ve öğle vaktinde gelen çocuk sayısı düşerken yatsı namazında ise cami avlusu adeta bir çocuk parkına dönüşüyor.
Ekim hem de hasat zamanında Ahlat'ta çalışma imkânı bulunduğunu ifade etti.
İç Anadolu yaz günü+Ø çok sıcak olurdu
Bizler de hafta içi+Ø sürekli antrenman yapıyoruz ve her hafta sonu maça çıkıyoruz.
Yılbaşı öncesi+Ø sevdiğimizle buluştuk.
Düğün öncesi+Ø en çok yapılan 5 hata.
Çorlu'da hafta başından bu yana devam eden güneşli hava hafta sonu+Ø yerini yağmura bırakacak.
Galatasaray'la anlaşım deyip kadro dışı kaldıktan sonra sezon sonu+Ø Fener'e imza atan....
Ateskes sonrası+Ø İsrail'de sürpriz karar.
Çokları gece vakti+Ø hanelerini terk ettiler.
Çok geç olduğunu, hasat zamanı+Ø yapılmasını teklif ettik.

Belirtili İsim Tamlaması Yapılı Zaman İsimleri

Genelde/Her Zaman /+DA/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

1. Tamlananında “sıra sayı sıfatı” bulunmayan belirtili isim tamlaması yapılı zaman isimleri genelde/her zaman +DA zamanda bulunma ekiyle zaman tümleci olabilmektedir:

Her ayın sonunda bunu değerlendiriyoruz.
Döndüğünde ise ahabın sevinçle mescide koşmaları görülesi bir manzaradır.
Bu yürek hep seni arar buğünün sabahında.
Gecenin geç bir vaktinde de Cemile yeğeni ile birlikte kardeşinin evine gitmiş.
Bankacılık alanındaki potansiyel sorunları vaktinde görememişler.

Genelde/Her Zaman /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

Belirtili isim tamlaması yapılı zaman isimleri genelde /+DA/ ile zaman tümleci olurken az da olsa /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekiyle de olabilmekle birlikte salt /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekiyle zaman tümleci olan örneğine rastlanılamamıştır.

Hem /+DA/ hem de /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

1. Tamlanan durumundaki isminin önünde “sıra sayı sıfatları” bulunan belirtili isim tamlaması yapılı zaman isimleri genelde /+DA/, bazen de /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerini alarak zaman tümleci olabilmektedirler:

Sinan Erdem Spor Salonu'nda düzenlenen Dünya Kısa Kulvar Yüzme Şampiyonası'nın üçüncü gününde erkekler 400 metre seçmeleri yüzüldü.

Bu haftanın ilk günlerinde İMKB'de yükselişin hâkim olduğu bir piyasa görebiliriz.

10 yaş altı ve serbest olmak üzere iki kategorideki şampiyonanın ilk gününde iki grup halinde eleme maçları yapıldı.

Bayramın üçüncü gününde dostlarım beni ziyaret ettiler.

Ocak ayının ikinci ya da üçüncü haftasında da vizyona girer.

Yeni yılın ilk haftasında ASTV'de yayın hayatına başlayacak olan ...

Ayrıca, bütçenin son gününde yaptığı konuşmayla gündeme damga vurdu.

Borçlarınızı haftanın ilk günü+Ø geri verin, sizin olmayanları teslim edin.

Şampiyonanın ilk günü+Ø açılış seremonisi de yapıldı.

Bayramın üçüncü günü+Ø 944 Suriyeli geldi,

Anadolu lisesi atamaları Ekimin ilk haftası+Ø tamamlanacak.

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ile CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ise bütçenin son günü+Ø konuşmayacak.

Kemalpaşa'nın en değerli ürünü Kiraz, Sempozyumun üçüncü günü+Ø Bağyurdu'nda konuşuldu.

Diğer Kelime Öbekleri Yapılı Zaman İsimleri

Genelde/Her Zaman /+DA/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

Sayı grubu yapılı olanlar

Tarih ve yıl isimleri her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olurlar:

Cumhuriyet ise 29 Ekim 1923'te ilan ediliyor.

1998'de ABD ve İngiltere'nin araya girmesiyle Washington'da barış anlaşması imzalandı.

2010'da 9 milyon insan yüksek tansiyondan yaşamını yitirdi.

Yalın (isnat) grubu yapılı olanlar

Saat isminin özne işleviyle birinci unsur, sayıların yüklem işleviyle ikinci unsur olduğu isnat grubu şeklindeki yapılarda zaman isimleri de her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alır:

Belli ki saat üçte kalkmışlar.

İş Bankası Maximum kredi kartı borcumu saat 16'da bankamatikten ödedim.

Kurumun personeli saat 8'de işe geliyor.

Genelde/Her Zaman /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

İkileme yapılı olanlar

İkileme şeklindeki zaman isimleri genelde /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olurlar:

Gece gündüz+Ø çalıştık.

Batuhan sabah akşam+Ø çalışmalı.

Yarın öbür gün+Ø eğer Muhteşem Yüzyıl yayından kaldırılırsa bu Türkiye'nin her türlü üretimi için çok büyük bir risk, çok büyük bir tehlike.

Dondurmanın yaz kış+Ø tüketebileceğiniz sağlıklı bir tatlı olduğunu belirten uzmanlar ayrıca, kış günlerinin en ideal tatlısı olarak salebi öneriyor.

Hem /+DA/ hem de /+Ø/ Zamanda Bulunma Hâli Ekini Alabilenler

Diğer kelime öbeği yapılı zaman isimlerinin hem /+DA/ hem de /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekleriyle zaman tümleci olabildikleri örnek tespit edilememiştir.

Sonuç

Zaman isimlerinde /+DA/ ile +Ø zamanda bulunma hâli ekleri kullanımını inceleyen bu çalışmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda zaman isimleri +Ø biçim biriminden ziyade, /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olduğu görülmektedir. Bir kısım zaman ismi de her iki zamanda bulunma hâli ekini alabilmektedir. Bu tür ikili kullanımlarda +Ø biçim biriminden ziyade, /+DA/ zamanda bulunma hâli eki almış zaman tümleçleri cümlede daha vurguludur.

Hangi yapılarda ne zaman ve hangi durumda /+DA/ ve/veya +Ø zamanda bulunma hâli eklerinin kullanılabilmesi ile ilgili genel geçer kurallar konulamamakla birlikte belirli sınırlar içerisinde aşağıdakiler söylenebilir:

1. Basit/türemiş yapılı zaman isimlerinde /+DA/ ve /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerinin kullanılma durumuyla ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Ocak, şubat, mart gibi ay isimleri; *bahar, güz, kış, sezon, seher, şafak, tan, tatil, yatsı* gibi zaman isimleri ve *gece, şimdi, yarın* gibi +lAr çokluk eki almış zaman isimleri genelde/her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olurlar. Ayrıca eksiltim sonucunda zaman ismi olarak kullanılan *ayaz, cuma (namaz), ezan, namaz, sıcak, soğuk, yağmur, yemek* gibi basit/türemiş yapılı zaman isimleri de her zaman /+DA/ zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olabilirler.

Çoğunlukla, zaman zarfı olarak da görülen *akşam, dün, gece, öğle, sabah, şimdi, yarın* gibi zaman isimleri genelde +Ø zamanda bulunma hâli ekini alarak zaman tümleci olabilmektedirler.

Hem /+DA/ hem de /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekiyle zaman tümleci olabilen basit/türemiş yapılı zaman isimleri tespit edilememiştir.

An, ay, çağ, dakika, devir, dönem, esna, gün, hafta, saat, sene, sıra, vakit, yıl, zaman, gibi basit/türemiş yapılı zaman isimlerinin tek başlarına /+DA/ hem de /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerini alamamakta, dolayısıyla zaman tümleci de olamamaktadırlar.

2. Kelime öbeği yapılı zaman isimlerinde /+DA/ ve /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerinin kullanılma durumuyla ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Niteleme sıfatı + zaman ismi; işaret sıfatı+zaman ismi; “zarfında/içerisinde” anlamına gelen asıl sayı sıfatı + zaman ismi yapılı sıfat tamlamaları; *sene, sıra, tarih, yaş* gibi zaman isimlerinin tamlanan durumunda olduğu belirtisiz isim tamlamaları, tamlanan durumundaki ismin sıra sayı sıfatı olmadığı belirtili isim tamlamaları ve *saat+sayı ismi* yapılı isnat grupları genelde/her zaman +DA zamanda bulunma hâli ekini alırlar.

Sıfat-fiil eki almış fiil veya sıfat-fiil eki+iyelik eki almış fiil + zaman ismi; işaret sıfatı+ *akşam, ay, çarşamba, hafta, yıl* gibi zaman ismi; “boyunca/süresince” anlamına gelen asıl sayı sıfatı + zaman ismi yapılı sıfat tamlamaları; gün isimlerinin tamlayan gibi *gün* isminin tamlanan olduğu belirtisiz isim tamlamaları genelde/her zaman /+Ø/ zamanda bulunma hâli ekleriyle zaman tümleci olabilmektedir.

Bu çalışmanın bulgularından hareketle yapılabilecek öneriler iki temel noktada toplanabilir; bunlardan ilki, bulunma hâli eklerinin geçtiği değişik yazılı kaynakları tarayarak farklı edebî türlerde bulunma hâli eklerinin kullanımları incelenebilir.

İkinci olarak da gerek Türkçenin gerek ana dili olarak, gerekse yabancı dil olarak öğretiminde hangi yapılarda ve hangi durumlarda +DA/ veya /+Ø/ zamanda bulunma hâli eklerinin kullanılabilmesi de dikkate alınarak ders materyalleri ve ders içerikleri geliştirilebilir.

Gerek ana dili gerekse yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi açısından zamanda bulunma işlevinin başka yapılarla da karşılanıp karşılanmadığıyla ilgili benzer araştırmalar yapılarak alana katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Alyılmaz, S. (1998). *Prens Kalyanankara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcasının Söz Dizimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alyılmaz, S. (2010). Türkiye Türkçesinde Bulunma Hâli Kategorisi. *Dil Araştırmaları*, 7, 107-123.
- Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinden +(A) Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi yayınları.
- Börekçi, M. (1995). *Atatürk'ün Nutuk'unda Söz Dizimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Börekçi, M. (2007). Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 24-29 Eylül 2000*, ss 245-275, Ankara: TDK Yayınları.
- Daşdemir, M. (2000). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Söz Dizimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, M. (1990). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınevi.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Füllerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: TDK yayınları: 654.
- Kara, F. (2001). *Namık Kemal'in Mektupları'nda Söz Dizimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, O. (2002). *Kutadgu Bilig'de Hâl Kategorisi Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, O. (2008). Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/+Ø/) Görev Ögeleri". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-20.
- Özkan, B. (2011). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Füllerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri-Derlem Tabanlı Bir Uygulama*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tepeli, Y. (2007). Ölçünlü Türkiye Türkçesinde İsim Durumlarından Yalın Durum (Ø), *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000*, 1757-1768. Ankara: TDK Yayınları.